

**ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА**

ГАЛИЧ КАТЕРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК : 821. 112. 2 Р – 31. 091: 821. 161. 2 Г – 31

**АНТИВОЄННИЙ РОМАН РЕМАРКА І ГОНЧАРА:
ПРОБЛЕМИ ТИПОЛОГІЇ**

10.01.05 – порівняльне літературознавство

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі теорії літератури та журналістики Запорізького національного університету Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор,
академік АН ВШ України
Гуменний Микола Хомич,
завідувач кафедри української та зарубіжної
літератур Південноукраїнського державного
педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Матвішин Володимир Григорович,
завідувач кафедри світової літератури
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника;

кандидат філологічних наук, доцент
Гурдуз Андрій Іванович,
доцент кафедри української літератури
Миколаївського державного університету
ім. В. О. Сухомлинського

Захист відбудеться “__” червня 2009 року о _____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 58.053.02 із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук при Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка за адресою: 46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса 2.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: 46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2.

Автореферат розісланий “__” травня 2009 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

М. Б. Лановик

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Творчість обох письменників – Олесь Терентійовича Гончара й Еріха Марії Ремарка досліджена досить глибоко. Однак у сучасних умовах вона знову актуалізується і потребує нового прочитання.

У процесі свого розвитку світове суспільство дедалі частіше опиняється у складних, загрозливих ситуаціях, які увиразнюють проблеми самозбереження людства. Прикметним є те, що всі вони – технічні, економічні, політичні – фокусуються в цивілізаційно-культурному, духовному полі, на теренах якого усвідомлюється екзистенція буття, осмислюються такі феномени, як життя і смерть, мир і війна, добро і зло, милосердя і жорстокість, любов і ненависть тощо. Мистецтво, зокрема художнє слово, є однією з форм цього осмислення й усвідомлення.

Сказаним пояснюється посилення уваги до спадщини класиків світової літератури наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., її нове прочитання як у діахронічному, так і синхронічному аспектах, помітне поживлення компаративістських студій, спрямованих на пошуки спільного й відмінного у філософсько-художньому відображенні загальнолюдських проблем і цінностей письменниками різних національностей.

У колі таких проблем – одвічна антиномія “мир / війна”, широко репрезентована в усіх літературах світу, зокрема в українській. Дослідники стверджують необхідність сучасного, базованого на ще донедавна нетрадиційному для українського літературознавства компаративному підході до аналізу художніх текстів, присвячених темам війни і миру, для того, щоб поглибити рецептивний імунітет читача від насилля, знецінення людського життя та інших духовних втрат.

В означеному контексті антивоєнні романи письменників-гуманістів Олесь Гончара й Еріха Марії Ремарка залишаються недостатньо освоєним художнім простором, незважаючи на те, що творчість обох прозаїків ніколи не була обділена увагою ні шанувальників, ні критиків. Так, їх життєвий шлях і літературний доробок вивчали вітчизняні науковці. Проза О. Гончара досліджувалася такими українськими літературними аналітиками, як О. Бабишкін, В. Галич, М. Гуменний, М. Жулинський, М. Зобенко, Л. Коваленко, В. Коваль, М. Малиновська, М. Наєнко, Л. Новиченко, А. Погрібний, І. Семенчук, М. Стрельбицький, В. Фащенко, Т. Хом’як та ін. Твори Е. М. Ремарка студіювали німецькі вчені А. Антковіак, Т. Вестфален, Т. фон Шнайдер, Б. Шредер, В. фон Штернбург та ін. Крім того, тексти кожного із зазначених авторів, ставши не лише національною приналежністю, широко аналізувалися такими представниками світового літературознавства, як М. Алексєєв, Ю. Бондарєв, Р. Гебнер, А. Дмитрієв, Д. Добрев, В. Жидліцький, П. Кірхнер, В. Леман, Г. Ломідзе, Е. Межелайтіс, Ф. Неуважний, В. Оскоцький, М. Пархоменко, М. Петраш-Воган, П. Протич, К. Рудницька-Шрай, Г. Шуфлярська; К. Баркер,

Г. Блум, Г. Вагнер, Дж. Голдсміт Гілберт, Н. Гордон, В. Залеський, Д. Затонський, Е. Келлі, С. Книпович, Б. Мурдох, Т. Ніколаєва, Г. Петелін, Р. Самарін, Х. Тімс, Р. А. Фірда, М. Харитонов.

Основними векторами і гончарознавства, і ремаркознавства було визначено створення якнайповнішого життєпису митців, дослідження історіографії та філософського підґрунтя їхньої творчості, проблемно-тематичних обривів окремих новел, оповідань, повістей, романів тощо. Останнім часом літературознавче картографування прозової спадщини О. Гончара й особливо Е. М. Ремарка поглиблюється розвідками щодо їх поетикальних (жанрово-стильових) особливостей. Однак їх потенції далеко не вичерпані. З огляду на сказане, тема нашої дисертації – “Антивоєнний роман Ремарка і Гончара: проблеми типології” – є актуальною й перспективною.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано на кафедрі теорії літератури і журналістики Запорізького національного університету в руслі наукового напрямку його літературознавчих кафедр – “Літературний процес: проблеми типології і спадкоємності”. Тему дисертації затверджено на засіданні науково-технічної ради Запорізького національного університету (протокол № 5 від 21 січня 2005 року).

Метою роботи є компаративне прочитання антивоєнних романів “На Західному фронті без змін” Е. М. Ремарка, “Людина і зброя” та “Циклон” О. Гончара і з'ясування типологічних особливостей їх поетикальних парадигм, визначення національно-мистецьких феноменів української та німецької прози ХХ ст. на матеріалі творчості зазначених письменників.

Для реалізації поставленої мети послідовно виконувалися такі **завдання**:

- вивчення й систематизація історіографічних студій романістики Е. М. Ремарка і О. Гончара у світовому й національному контекстах;
- дослідження способів художнього осмислення теми війни і миру в українській та німецькій прозі ХХ ст. на тлі загальноєвропейських літературних тенденцій (на матеріалі романістики Ремарка і Гончара);
- з'ясування особливостей художньо-філософського зображення батальних сцен в антивоєнних романах вказаних письменників;
- визначення специфіки і функцій натуралістичних описів у досліджуваних творах;
- простеження поліаспектності виявів ретроспекції;
- аналіз визначальних особливостей авторських відступів;
- характеристика видів, прийомів і функцій портретування;
- визначення особливостей діалого-монологічного мовлення персонажів;
- окреслення поліфункціональності пейзажів, інтер'єрів та їх колористичного зображення.

Об'єктом дослідження є антивоєнні романи “На Західному фронті без змін” Е. М. Ремарка, “Людина і зброя” та “Циклон” О. Гончара, а **предметом** безпосереднього вивчення обрано їх ідейно-тематичну і поетикальну парадигму в контексті історико-типологічного зіставлення.

Теоретико-методологічною основою дисертаційної роботи є наукові праці вітчизняних і зарубіжних літературознавців із проблем історії та теорії літератури, філософії, культурології, психології. У контексті предмета дослідження особливо вагомими є праці з компаративістики О. Веселовського, Р. Гром'яка, Д. Дюришина, В. Жирмунського, М. Конрада, Д. Наливайка. У процесі наукового пошуку використано праці зарубіжних учених А. Антковіака, Т. Вестфалена, Т. фон Шнайдера, Б. Шредер, В. фон Штернбурга та ін., а також вітчизняні студії О. Бабишкіна, М. Гуменного, М. Жулинського, О. Килимника, Л. Коваленка, В. Коваля, М. Малиновської, М. Наєнка, В. Пашенка, А. Погрібного, І. Семенчука, М. Стрельбицького, В. Фашенка, Т. Хом'як та ін.

У роботі застосовано такі **методи дослідження**: історико-генетичний та історико-функціональний, порівняльно-історичний та біографічний.

Наукова новизна роботи полягає у здійсненні системного порівняльного дослідження антивоєнної романістики Еріха Марії Ремарка й Олеся Гончара (на матеріалі творів “На Західному фронті без змін”, “Людина і зброя”, “Циклон”), у визначенні їх спільних і відмінних поетикальних особливостей у руслі традицій і новаторства.

У дисертації запропоновано новий ракурс щодо розуміння художньо-стильової специфіки антивоєнної романістики Ремарка і Гончара, що стало можливим завдяки аналізу різко протилежних оцінок творчості митців у світовому літературознавстві, а також завдяки використанню вітчизняного й зарубіжного літературознавчого інструментарію для вивчення специфіки національної літератури у світовому контексті.

Вперше у вітчизняному літературознавстві здійснено студії зарубіжного історіографічного дискурсу Ремарка, що дало можливість провести паралелі між основними тенденціями вітчизняного і зарубіжного ремаркознавства; використано елементи археології тексту та структурального підходу до аналізу антивоєнної романістики Ремарка і Гончара.

Зроблено внесок у розвиток сучасної полеміки про значення літературної спадщини Ремарка і Гончара, а саме: акцентовано потенціал їх творів для розбудови духовних засад сучасної української та зарубіжної культур.

У роботі розширено напрями сучасного прочитання вітчизняної літературної класики на тлі світового літературного процесу. Подальшого розвитку набули теоретичні студії поетики Ремарка і Гончара.

Теоретичне значення дисертації полягає у здійсненому компаративному аналізі антивоєнних романів “На Західному фронті без змін” Е. М. Ремарка, “Людина і зброя” та “Циклон” О. Гончара, виявлених національно-художніх особливостях їх поетикальних парадигм, сучасній інтерпретації творчості всесвітньо відомих письменників-гуманістів.

Практичне значення отриманих результатів. Матеріали цієї роботи можуть бути використані під час викладання основних курсів з історії української та зарубіжної літератури, теорії літератури, на факультативних заняттях у загальноосвітніх школах, спецкурсах у вищих навчальних закладах, при написанні магістерських, дипломних, курсових робіт, посібників.

Апробація результатів дослідження. Окремі положення дисертації було оприлюднено в доповідях, виголошених на Міжнародній науково-практичній конференції “Мова і мовний потенціал особистості в поліетнічному середовищі” (Мелітополь, 2007), Всеукраїнських науково-теоретичних конференціях “Українська література: духовність і ментальність” (Кривий Ріг, 2005, 2006), “Художня культура і освіта: традиції, сучасність, перспективи” (Мелітополь, 2006), “Українська література в контексті світової” (Одеса, 2007), Всеукраїнській науково-практичній конференції “Феномен Олеся Гончара в духовному просторі українства” (Полтава, 2008), щорічних наукових сесій викладачів і студентів Мелітопольського державного педагогічного університету “Наука початку XXI століття: стан і перспективи розвитку” (2005, 2006, 2007).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 7 статтях, опублікованих у фахових збірниках наукових праць.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг роботи становить 201 сторінку, із них – 177 сторінок основного тексту. У роботі подано 5 рисунків і 3 діаграми. У списку використаних джерел налічується 241 позиція.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У “**Вступі**” обґрунтовано актуальність дослідження, визначено його мету, завдання, об’єкт, предмет, теоретико-методологічну основу, викладено погляд на наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено дані про їх апробацію, структуру дисертаційної роботи.

У **першому розділі** – “**ІСТОРІОГРАФІЯ ТВОРЧОСТІ ЕРІХА МАРІЇ РЕМАРКА Й ОЛЕСЯ ГОНЧАРА**” – проаналізовано сучасні здобутки в галузі ремарко- та гончарознавства, розглянуто різні полюси рецепції прози Ремарка і Гончара українською і зарубіжною критикою. Шляхом аналізу історіографічного дискурсу Ремарка і Гончара у жанровому, національному, хронологічному, тематичному розрізах зроблено висновки про серйозні здобутки сучасного ремарко- і гончарознавства.

Бібліографія літературно-критичних розвідок про художню спадщину Е.М.Ремарка велика за обсягом, але складається в основному зі статей і рецензій, розпорошених у періодиці минулого століття, та передмов до численних видань текстів. Історіографія творчості Гончара налічує значну кількість науково-критичних праць різноманітних жанрів, присвячених студіям прози

письменника – докторські та кандидатські дисертації, монографії, наукові посібники, підручники, статті, рецензії, есе тощо.

На радянських теренах системним дослідженням прози Ремарка є монографія Т. Ніколаєвої “Творчість Ремарка-антифашиста” (1983), у якій проаналізовано найвідоміші антивоєнні романи письменника. В українському літературознавстві фундаментальні наукові праці з аналітичним розглядом романістики Ремарка відсутні. Винятком є окремі статті відомого дослідника зарубіжної літератури Д. Затонського, що вийшли друком у 50–70-х роках ХХ століття.

У зарубіжному літературознавстві аналіз літературного доробку Ремарка знайшов досить помітний вияв. Найповніше художній доробок письменника вивчено на його батьківщині (А. Антковиак, Ф. Баумер, П. Бекес, К. М. Бордін, Й. Браутц, Т. Вестфален, Л. Лупі, Р. Мільке, Б. Мурдох, К. Р. Овен, П. Оерке, Х. Рютер, Дж. Чамберс II, Т. фон Шнайдер, Б. Шредер, М. Ван дер Штельт, В. фон Штернбург та ін.). Значним внеском до скарбниці ремаркознавства є наукові праці американських (Г. Блум, Р. А. Фірда, Е. Келлі, Дж. Голдсміт Гілберт, Н. Гордон, Г. Вагнер та ін.), англійських дослідників (Х. Тімс, Б. Мурдох, К. Баркер). Історіографія творчості Ремарка поглиблюється також різноманітними працями вчених із Китаю, Польщі, Туреччини, Нідерландів, Югославії, Чехословаччини тощо.

Помітним внеском у розвиток гончарознавства є численні наукові праці вітчизняних дослідників (О. Бабишкін, М. Братан, В. Галич, М. Гуменний, М. Жулинський, М. Зобенко, О. Килимник, Л. Коваленко, В. Коваль, П. Кононенко, М. Малиновська, М. Насенко, В. Пащенко, А. Погрібний, І. Семенчук, М. Степаненко, М. Стрельбицький, В. Фащенко, Т. Хом’як та ін.). Багато різноаспектних студій художньої спадщини митця здійснено письменниками і критиками Росії (М. Алексєєв, Ю. Бондарєв, М. Пархоменко та ін.), Німеччини (В. Леман, Р. Гебнер, П. Кірхнер), Чехії (В. Жидліцький), Словачії (Г. Шуфлярська), Болгарії (Д. Добрев), Сербії (П. Протич), Латвії (М. Кемпе, О. Вацієтіс, В. Кацена-Карклінь), Литви (Е. Межелайтіс), Польщі (Ф. Неуважний), Китаю (Л. Нін, Ц. Тянь, У Ланьхань), США (С. Патриляк) тощо.

У першому розділі дисертації подано також діахронний аналіз літературно-критичних студій прози Ремарка і Гончара.

Масштабне й незаангажоване вивчення романістики Ремарка розпочалося лише в 60-х роках. Авторами перших монографічних видань стали Антковиак і Топер (1965), Браутц (1969), Рабе (1970), Баумер (1976), Баркер і Ласт (1979). Ці роки позначені також особливо посиленням інтересом до художнього доробку Ремарка в багатьох інших країнах, зокрема в колишньому Радянському Союзі. Нова хвиля зацікавлення Ремарком розпочалася у вісімдесятих роках. Значною мірою цьому сприяла діяльність центру Еріха Марії Ремарка, створеного в 1989 році в Оснабрюці. Слід також відзначити активізацію досліджень на початку ХХІ століття. Сучасні вчені

розглядають прозу Ремарка в новому ракурсі – у контексті вивчення архівних даних, встановлення закономірностей генезису текстів письменника та їх публікації.

Динаміка історіографії творчості Олеся Гончара де в чому нагадує Ремаркову. Відомо, що ще своїми ранніми літературними здобутками письменник привернув увагу критики. Окремі статті та літературно-критичні нариси, присвячені вивченню прози про творчість Гончара, почали з'являтися ще у 40–50-х роках. 60–70-ті роки позначені появою фундаментальних наукових праць О. Килимника (1966), М. Левченка (1967), О. Бабишкіна (1968), І. Семенчука (1968), М. Малиновської (1971) та ін. Переломним в історіографії Гончара є 1968 рік (рік виходу друком роману “Собор”), що став початком багатьох полемічних дискусій і цензурних гонінь. Повернення до роману “Собор” відбулося лише через двадцять років. Разом із ним постала необхідність нових студій літературної спадщини Гончара. У ці роки вийшли друком монографії М. Наєнка (1981), В. Ковалю (1985), І. Семенчука (1986), А. Погрібного (1987), М. Гуменного (1987), М. Стрельбицького (1988), Т. Хом'як (1988). Було опубліковано чимало різноманітних статей та розвідок, присвячених аналізу прози Гончара. Автори найвідоміших із них – Микола Бажан, Зінаїда Голубева, Микола Гуменний, Іван Драч, Євген Кирилюк, Леонід Новиченко, Дмитро Павличко та ін.

Увиразнюючи особливості історіографічної доби після смерті письменника, виокремлено два протилежних напрями в сучасних дослідженнях творчості Гончара. Представники першого розглядають прозаїка як патріарха вітчизняного мистецтва слова, у других ім'я Гончара асоціюється перш за все із колишньою “советчиною”.

Діахронічний аналіз історіографічних дискурсів Ремарка і Гончара приводить до висновків не лише про хвилі інтенсифікації студій художньої спадщини письменників, а й про зміни їх тематичних моделей. Причому типологія ремарко- і гончарознавства свідчить про окремі спільні генезисні тенденції. Виокремлено наступні основні тематичні площини історіографії творчості Ремарка і Гончара: розгляд літературознавчих аспектів (біографічних, поетикальних, методичних), мовознавчі студії, аналіз публіцистики, мемуарних нотатків, листів тощо.

Разом із тим у роботі окреслено багато невирішених питань, серед яких найбільш нагальними є проблема сучасного неупередженого прочитання художньої спадщини Ремарка і Гончара, потреба її глибоких поетикальних студій. Таким чином, у контексті нашого подальшого дослідження найбільш актуальним є поетикальний тематичний вектор історіографії творчості Ремарка і Гончара.

Другий розділ – “СЮЖЕТНО-КОМПОЗИЦІЙНА СВОЄРІДНІСТЬ АНТИВОЄННИХ РОМАНІВ РЕМАРКА І ГОНЧАРА” – складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1. – “Художнє і філософське осмислення батальних сцен” – окреслено типологію описів війни як одного з виявів традицій і новаторства Ремарка і Гончара.

Батальні сцени в Ремарка і Гончара детерміновано квантитативними і квалітативними показниками.

Кількісні межі таких картин у романах “На Західному фронті без змін” Е. М. Ремарка, “Людина і зброя” та “Циклон” О. Гончара дуже широкі, а частота їх уведення до художнього полотна нерівномірні. Так, Ремарк подає їх лапідарно, причому, як і Гончар, нерідко у вигляді різноманітних авторських відступів, подекуди ретро- чи перспективно. Окремі частини романів надзвичайно насичені сценами боїв. Іноді вони охоплюють цілий розділ. Так, наприклад, у Ремарка це IV, VI, IX розділи. У Гончара – XVI, XXII-XXIV, XXVII, XXVIII, XLV, XLVI, LIV розділи. Обидва автори досягли в такий спосіб ефекту пролонгованості, акцентували окремі художні деталі.

Керуючись визначенням М.Гуменного, картини війни в аналізованих романах Ремарка і Гончара умовно розділено на три групи: “батальні”, “мирні” і “напівбатальні-напівмирні”. Кладучи в основу формально-змістові чинники, виокремлено також описи обстрілів, атак і бомбардувань, повітряних нальотів, пожеж, перебування солдатів в окопах, порятунку поранених тощо. Окремо виділено батальні пейзажі, інтер’єри й екстер’єри, портрети тощо.

Створюючи такі сцени, Ремарк і Гончар послуговуються широким спектром засобів і прийомів. Підсилити трагізм звучання окремих епізодів твору авторам допомагають різноманітні образи, які за типом асоціювання можна назвати слуховими, зоровими, дотиковими, запаховими і синтетичними. Використання письменниками різноманітних художніх образів і деталей сприяє створенню реалістичної картини воєнного життя, дає можливість читачеві відчувати себе свідком описуваних подій. Ще однією гранню художньої досконалості Ремарка і Гончара є приклади використання прийому анімалізму, що допомагають загострити драматичні конфлікти роману.

Батальні сцени в романах Ремарка і Гончара психологізовані. Вони передають складну гаму почуттів і переживань людини, що потрапила на фронт. Картини воєнного життя виконують також характеротворчу функцію, оскільки саме в надзвичайних ситуаціях духовне знаходить одне зі своїх граничних виявів.

Ремарк і Гончар не просто описують бойові дії, вони подають складні філософські узагальнення воєнного побуту, розкривають діалектику життя і смерті. Художньо осмислюючи проблему “людина на війні”, письменники відтворюють психологічний стан людини перед смертельною небезпекою, воєнний побут, показують соціальні прояви в поведінці людини всупереч впливу обставин.

У підрозділі 2.2. – “Функції натуралістичних описів” – розглянуто художню специфіку та функціональне значення натуралістичних описів у романах Е. М. Ремарка й О. Гончара.

Основою ідіостилів німецького й українського митців є реалістична манера письма, проте обидва автори, змальовуючи страшну дійсність воєнних часів, послуговувалися самотутнім

художнім почерком. Їх антивоєнна проза значно відрізняється за стилем. Ремарк репрезентує своєю творчістю когорту письменників “утраченого покоління”. Показуючи молодь, що пережила війну, він правдиво передає її песимістичні настрої, крах мрій та ідеалів.

Відмінність поезики Гончара чітко простежується в натуралістичних елементах стилю його антивоєнних романів. Самобутність митця полягає у тому, що, навіть відтворюючи дух фронтних баталій і наповнюючи художнє полотно романів натуралістичними картинками, він лишається передусім ліриком. У Гончара, порівняно з Ремарком, такі описи більш емоційні, пристрасні. Вони контрастно відтіняють особливості внутрішнього і зовнішнього світу людини, якій довелося пережити страхіття війни, і водночас є своєрідним зверненням до читача.

Зважаючи на певні відмінності поезики романів Ремарка і Гончара, можна виділити й спільні риси. Важливим у даному сенсі є те, що обох митців поєднує гуманістична спрямованість антивоєнної прози, гнівне засудження війни, різко викривальне зображення її непоправних наслідків. Автори прагнуть до правдивого показу кривавих “буднів” війни, тому не можуть собі дозволити щось приховувати, навіть якщо це найстрашніші картини.

Основну увагу в цьому підрозділі дисертації приділено докладному аналізу функцій натуралістичних описів, найвагомішими з яких є гносеологічна, онтологічна, психологічна, експресивна, сюжетотвірна, естетична / антиестетична, аксіологічна.

У цілому, незважаючи на спільні функціональні характеристики, натуралістичні картини в аналізованих романах мають деякі відмінні ознаки, зокрема відрізняються за частотою та місцем вживання. У Гончара вони використовуються лише в зображенні фронтних подій та їх безпосередніх наслідків. Письменник уводить до тексту натуралістичні деталі дуже розважливо, обачливо. Таким чином, посилюючи контрастність зображеного довоєнного і воєнного життя, вони сприяють поглибленню протиставлення війни й миру. Іншими завданнями керується Ремарк. У його романі натуралістичні деталі супроводжують не тільки батальні, а й напівбатальні та мирні описи. Письменник не лише не оминає увагою різноманітних фізіологічних процесів людини, а й подає їх як цілком природні сторони людського життя. Важливою особливістю натуралістичних замальовок Ремарка є їх безпристрасність. Натомість описи воєнного лиха у Гончара відрізняються не лише оголеністю зображення, а й відвертою емоційністю.

Таким чином, студії поезики Ремарка і Гончара у площині натуралістичного зображення дійсності засвідчують самобутність їх прози, стають ще одним доказом використання письменниками оригінальних засобів і прийомів утвердження спільної ідеї – засудження війни і викриття її протиприродної сутності.

У підрозділі 2.3. – “Поліаспектність ретроспекцій” – простежено поліаспектний характер та художньо-стильові можливості й функції ретроспекцій у досліджуваних романах Е. М. Ремарка й О. Гончара.

Свідченням поліаспектного характеру ретроспекцій романів є тематична різновекторність, широта формальних виявів та функцій розглянутих прикладів ретроспекцій, їх художньо-мовленнєві особливості.

І Ремарк, і Гончар широко послуговувалися ретроспекціями. Аналізовані твори побудовано переважно на спогадах головних героїв про пережите, неодноразових поворотах сюжету в минуле. У досліджуваних текстах умовно виділено окремі групи ретроспекцій.

Обидва автори звертаються до одвічних тем людства: життя й смерті, любові й ненависті, дружби й зради, війни й миру тощо. Ретроспекція є дуже влучним і ефективним засобом розкриття цих тем, а також постановки важливих моральних, етико-естетичних, психологічних, філософських питань. Ретроспективні частини сюжетів охоплюють значні часові обшири. У спогадах головних героїв, авторських відступах постають події близького й далекого минулого. Таким чином, розрізняємо тематичні групи ретроспекції: спогади персонажів про мирний час, про початок війни, коханих, друзів тощо. У Гончара виокремлюємо безпосередні спогади колишніх солдатів про війну (“Циклон”).

Ретроспекції Ремарка і Гончара різноманітні за своїми формами – спогади, асоціації, листи героїв відтворено безпосередньо засобами діалогічного, монологічного мовлення, авторських відступів, портретних, пейзажних, інтер’єрних описів тощо. У Гончара вони відзначаються складною структурою, багаторівневістю. Часто це спогади в спогадах, своєрідна ретроспекція в ретроспекції.

Ретроспекції, використані у творах обох авторів, сприяють динамізму оповіді, розширенню часово-просторових меж романів, виступають важливим засобом образотворення, сприяють порушенню низки проблем та висвітленню можливих варіантів їх розв’язання, виконують сюжетотвірну функцію.

Досліджуючи часопросторові межі романів Ремарка і Гончара, виявлено широке використання прийому антиципації або проспекції, протилежного ретроспекції. За своєю тематичною спрямованістю, способами відтворення антиципації в романах Ремарка і Гончара багато в чому схожі з ретроспекціями. Вони виконують подібні художні завдання, налаштовують читача на гіпотетичний аналіз. Ретроспекції й антиципації в романах обох прозаїків тісно переплетені. Категорія пам’яті, що несе в собі узагальнену ідею цінності й неповторності кожної хвилини людського життя, поєднує ретроспективні картини й змалювання подій сучасності.

Розгляд часово-просторової організації романістики обох авторів свідчить про те, що вони досить вдало послуговувалися художніми засобами і прийомами, які сучасні літературознавці називають основними ознаками літератури модернізму й навіть постмодернізму – літературний колаж, мозаїка, калейдоскоп, ефект кінокадрів тощо.

У романах обох авторів тісно переплітаються декілька часових площин. Використання письменниками прийомів ретроспекції й антиципації допомагає розкрити складну діалектику минулого, сучасного й майбутнього.

У підрозділі 2.4. – “Авторські відступи в романах” – визначено специфіку авторських відступів у системі позафабульних чинників композицій антивоєнних романів.

Образ автора в аналізованих творах і німецького, й українського прозаїків є своєрідним. Події романів подаються крізь призму світобачення людини, що сама пройшла всі етапи війни. Інколи образ автора немовби зливається з образами інших персонажів твору, а його думки ототожнюються з думками персонажів. Спільною ознакою для Ремарка і Гончара є наявність розповідача у романах “На Західному фронті без змін” і “Циклон”, оскільки оповідь у них ведеться від імені головних персонажів – Пауля Боймера і Богдана Колосовського.

Обидва митці досить часто послуговуються різноманітними відступами, адже вони є іманентною ознакою романного жанру, але надають цьому художньому прийому винятково особливого значення. Саме відступи сприяють глибшому розкриттю художніх задумів, є своєрідним ключем до усвідомлення ідейної спрямованості аналізованих текстів. Відступи містять філософські узагальнення, своєрідні висновки, коментарі, що стосуються тих чи інших подій, які й складають власне фабули романів.

Характерною ознакою досліджуваних творів є наявність як власне-авторських, так і невластне-авторських відступів. Найчастіше невластне-авторські відступи вкладені в уста розповідачів.

Авторські відступи в Ремарка і Гончара неоднорідні за своєю природою. Вони різняться як зовнішніми, так і внутрішніми домінуючими ознаками. На формальному рівні в обох художників поряд із лаконічними, що містять буквально декілька слів або речень, можна виокремити також досить розгорнуті відступи, які охоплюють декілька аркушів, а в Гончара в романі “Людина і зброя” знаходимо навіть цілий розділ (XLVI).

За типом зображення розрізняємо окремі групи авторських відступів і в німецького, і в українського прозаїків. Серед найчастіше вживаних виокремлюємо ліричні й філософські. Ліричні відступи в Гончара часто подаються на початку або наприкінці розділу. З огляду на це, послуговуючись слушними зауваженнями А. Ткаченка, називаємо їх зачинами або кінцівками. У Ремарка ліричні відступи в цілому більш прагматичні й прямолінійні, і це засвідчує його приналежність до когорти письменників “втраченого покоління”.

Окрему групу в романах становлять психологічні, публіцистичні, історичні, топонімічні відступи. Їх використання не є однорідним. Так, наприклад, ліричні, історичні й топонімічні, які досить широко використовує Гончар, для Ремарка є менш уживаними. Натомість, домінуючими в його романі є філософські відступи. Авторські відступи у текстах німецького й українського

письменників не лише розширюють часово-просторові межі творів, а й сприяють осягненню їх ідейно-тематичної спрямованості, глибшому усвідомленню особливостей авторських позицій.

Третій розділ – “ПОЕТИКА ПСИХОЛОГІЇ РОМАНІВ РЕМАРКА І ГОНЧАРА” – складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1. – **“Функції портретування в антивоєнних романах Еріха Марії Ремарка й Олеся Гончара”** – з’ясовано видову специфіку портретування в обох митців, досліджено його функціональні особливості.

Безперечно, основна функція портретистики – імагінативна. Портрет має важливе значення в формуванні цілісного й глибокого образу-персонажа, а також є ефективним засобом його уяскравлення. Імагінативна функція портретистики охоплює кілька аспектів і своєрідно розщеплюється на окремі функції.

Однією з них є дескриптивна, оскільки портрети, як правило, мають описовий характер і слугують візуалізації словесних образів. Окреслюючи особливості вигляду персонажів, романісти відтворюють найтонші відтінки почуттів і переживань героїв, їх світогляд. Обидва прозаїки найчастіше подають внутрішні портрети або портрети-характери. Отже, портретистика виконує передусім характерологічну функцію.

Характерологічна функція портретистики в Ремарка і Гончара досягається шляхом використання різноманітних видів (внутрішні, розгорнуті, лаконічні, первинні, вторинні, автопортрети тощо) та прийомів (використання художніх деталей, показ персонажа в дії або через враження, яке він справляє на інших) портретування.

В обох письменників різноманітні види та прийоми портретування, слугуючи засобом характеротворення, виконують функцію типізації та індивідуалізації. Вимальовуючи яскраво індивідуальних і неповторних персонажів, Ремарк і Гончар відтворюють психологію цілого покоління воєнної доби.

Портрети в досліджуваних романах виконують також ейдетичну, сюжетотвірну, композиційну функції і є органічним складником художнього світу романів загалом, що забезпечує, з одного боку, якнайповніше вираження філософського, етико-естетичного змісту, з іншого, – сприяє максимально наближеній до авторської інтерпретації текстуальної інтенційності, спілкуванню художника й читача.

У підрозділі 3.2. – **“Особливості діалого-монологічного мовлення персонажів”** – визначено функції, особливості інтенційності діалого-монологічних корелятивів романістики Ремарка і Гончара, розглянуто їхнє художнє призначення на рівні когезійного та когеренційного пластів тексту.

Монологи в обох прозаїків різноманітні за своєю структурою, інтенційністю та функціональним значенням.

Фактично, в аналізованих текстах майже неможливо знайти монолог у чистому вигляді. Частіше обидва прозаїки послуговуються внутрішніми монологіями персонажів, оскільки саме ця форма є іманентною для епічних творів, зокрема – романного жанру.

Автори використали різноманітні засоби й прийоми для введення до текстів монологів персонажів: пряму, непряму, невласне пряму мову, вільну пряму а також здогадну пряму мову, переказ, цитати, широкий спектр лексико-синонімічних, контекстуально-синонімічних, фонетичних, синтаксичних, словотворчих засобів художнього вираження.

У цілому, за характером вираження виокремлюємо такі різновиди монологів, як: монолог-розповідь, -опис, -роздум, -звертання, -фантазія, -спогад, ліричний, діалогізований монологи. За внутрішньою специфікою розрізняємо кілька видів монологів, зважаючи на зв'язки й відношення між трьома категоріями, що є основою монологу і безперечною умовою його виникнення, – суб'єктом, адресатом, ситуацією.

Наративна інтенційність аналізованих антивоєнних романів Ремарка і Гончара поглиблюється діалогічними оповідними корелятивами, що, як і монологічні, виконують ряд важливих завдань на рівні когезійно-когерентних площин текстів.

Обидва письменники уповні використали творчий потенціал діалогу. Різноманітні художні завдання Ремарк і Гончар реалізують шляхом використання різнотипних діалогічних структур.

У текстах знаходимо багато різновидів діалогів: діалог-роздум, -суперечка, -сварка -дискусія, -зізнання, -викриття, -прозріння, -прощання, -жарт тощо. Ремарк подає навіть розмову Пауля Боймера з мертвим солдатом-ворогом у вирві. У Гончара важливе ідейне навантаження мають майже всі вказані діалоги.

Романісти неодноразово використовують таку форму оповідності, яка за структурою є монологізованим діалогом, а також форму 3-, 4-, 5-членного діалогу – полілог.

Аналізовані романи мають поліфонічне звучання. Воно ще більше поглиблюється прийомом багатоголосся. Автори послуговуються імперсоналізованими репліками, імперсоналізованими діалогами (Гончар).

Діалоги в митців ускладнені різноманітними авторськими роздумами, поясненнями, описами, тобто епічними ремарками. Без подібних ремарок діалоги романів уявити неможливо, оскільки вони мають велике інформативне та емотивне навантаження, багато в чому доповнюють або поглиблюють діалоги.

Доповнюючи діалогічне мовлення персонажів зображенням невербальних засобів спілкування, Ремарк і Гончар створюють парасловесні діалоги. У них думки персонажів передаються за допомогою міміки і пантоміміки, що іноді підкріплюються здогадною мовою. Парасловесні діалоги містять різні типи пантомімічних реакцій – комунікативні (що замінюють

мовлення у спілкуванні), підкреслюючи (що супроводжують мовлення й виконують функцію підсилення), модальні (що виконують оціночну функцію).

Обидва письменники вдаються також до контамінованих наративних форм. Так, наприклад, діалог може переходити в монолог і навпаки, діалог переходити в полілог, доповнюватися ремарками чи невербальними засобами мовлення. Окрему діалогічну структуру становить уявний діалог Тетяни й Богдана.

У підрозділі 3.3. – **“Поліфункціональність пейзажів, інтер’єрів і колористики”** – простежено художні особливості пейзажу та інтер’єру в антивоєнних романах Ремарка і Гончара, визначено їх функції та специфіку колористики.

Пейзажі в досліджуваних творах – це окремі мікрокосмоси, самотні й цілком вивершені художні системи зі своїми неповторними ознаками й закономірностями. Обидва письменники надзвичайно тонко відчують природу і вдало послуговуються різноманітними прийомами пейзажистики, посилюючи тим самим ідейно-сміслову навантаженість романів.

Пейзажистика Ремарка і Гончара – складна й багаторівнева система. Прозаїки подають переважно динамічні пейзажі, що можуть бути як лапідарними, так і розгорнутими. У Ремарка вони більш лаконічні, а в Гончара найчастіше розгорнуті. В основу переважної більшості пейзажів у німецького й українського авторів покладено образи-концепти, що символізують чотири природні начала, чотири стихії – воду, землю, повітря й вогонь. Водна стихія представлена в романах дощовими, річковими, а в Гончара ще й мариністичними пейзажами. Земля – описами окопів, гірськими пейзажами. Першооснова повітря репрезентована в небесних, місячних, зоряних пейзажах. Природний первень вогню вимальовується в батальних і солярних пейзажах. Рослинний першоелемент постає в лісових, садових, квіткових, степових (у Гончара) пейзажах.

Характерною особливістю пейзажистики Ремарка і Гончара є те, що природа в них не змальовується окремо і сприймається як своєрідне тло, за допомогою якого увиразнюється психологія персонажів. Такі описи антропологізовано. Крім того, пейзажний топос романістів розширено за допомогою образів фауни. Анімалістичні картини представлені в творах обох авторів, але в Гончара така тенденція зображення природи є більш вираженою. Таким чином, у цьому контексті пейзажний макрокосмос Ремарка і Гончара перебуває на перетині семантичних полів трьох взаємопов’язаних мікроплощин: людина / флора / фауна.

За тематикою в О. Гончара виокремлюємо також сільські, урбаністичні, індустріальні пейзажі. Ці та інші природоописи виконують функцію посилення драматизму, розширення філософського змісту творів, увиразнення їх сюжетно-композиційного, психологічного, етико-естетичного, емотивного значення.

Картини природи в обох письменників уяскравлюються за допомогою екстер’єрів, що виконують переважно доповнюючу функцію, розширюючи уявлення про місце дії.

Інтер'єрні описи сприяють поглибленню проблемно-тематичного навантаження романів і виконують функції розкриття психології персонажів, психологічного консонансу або дисонансу, а також символічну, рефлексивну функції.

Пейзажі та інтер'єри досліджуваних романів творяться шляхом інтенсивного використання колористики, представленої широкою гамою спектральних (або хроматичних) та ахроматичних барв. Аналіз загальної палітри Ремарка і Гончара свідчить про типологічні сходження у використанні кольору та їх спільні семантико-асоціативні поля. Дослідження лексем на позначення забарвлення дає можливість зробити висновок про те, що найпоширенішими кольорами в Ремарка і Гончара є чорний, білий та червоний. У Гончара кольорова палітра увиразнюється також за допомогою різноманітних спектральних відтінків, напівтонів, флористичних позначень барв, похідних від металів кольоративів, непрямих колористичних позначень тощо.

У **“Висновках”** представлено основні результати дослідження.

1. Тривалі міжнародні зацікавлення творчістю Еріха Марії Ремарка й Олеся Гончара свідчать про непересічну роль митців у розвитку світового літературного процесу. У дисертації розглянуто різні полюси рецепції прози Ремарка і Гончара українською і зарубіжною критикою. Шляхом аналізу історіографічного дискурсу Ремарка і Гончара у національному, хронологічному, жанрово-тематичному розрізах зроблено висновки про досить серйозні здобутки сучасного ремарко- і гончарознавства. Разом із тим у роботі виокремлено багато невирішених питань, серед яких найбільш нагальними є проблема сучасного неупередженого прочитання художньої спадщини Ремарка і Гончара, потреба її більш глибоких поетикальних студій.

2. Унаслідок аналізу батальних описів, використаних в антивоєнних романах вказаних авторів для вирішення суголосних проблемно-тематичних завдань, у дисертації доведено художню неповторність прози українського й німецького письменників. Картини війни, що в обох митців витримані у реалістичному ключі, увиразнюються в Ремарка за допомогою домінуючих натуралістичних і експресіоністичних акцентів, а в Гончара, натомість, переважають романтичні.

Вказані сцени Ремарка і Гончара мають спільні квантитативні та квалітативні ознаки, а саме: чергування батальних, напівбатальних-напівмирних і мирних сцен, застосування зорових, слухових, дотикових, запахових, синтетичних образів, послуговування прийомом анімалізму, використання лапідарних і розгорнутих сцен тощо. Ще однією спільною характеристикою романних баталій Ремарка і Гончара є їх важливе значення у вирішенні авторських художніх завдань: у філософському узагальненні воєнної дійсності, показі фронтового побуту, розкритті діалектики життя і смерті, висвітленні психологічного стану людини перед смертельною небезпекою, аналізі соціальної поведінки людини під впливом воєнних обставин тощо.

3. Натуралістичні описи в досліджуваних романах обох письменників мають велике значення і виконують низку подібних функцій, найвагомішими з яких є гносеологічна, онтологічна, психологічна, експресивна, сюжетотвірна, естетична / антиестетична, аксіологічна.

Стильові відмінності романістики Ремарка і Гончара у вказаному поетикальному розрізі полягають в інтенсифікації уведення до тексту натуралістичних описів. Ремарк, на відміну від Гончара, який послуговується такими художніми засобами значно рідше і досить виважено, використовує натуралістичні деталі не лише в батальних, а й у напівбатальних, і навіть у мирних сценах. Шляхом студій поетики Ремарка і Гончара у площині натуралістичного зображення дійсності, у роботі доведено оригінальність використання письменниками засобів і прийомів для утвердження спільної ідеї – засудження війни і викриття її протиприродної сутності.

4. Ще однією типологічною ознакою подібності романістики Ремарка і Гончара є використання прийому художньої ретроспекції та його поліаспектний характер. Ретроспекції в обох письменників мають спільні тематичні вектори, формальні вияви та функціональне призначення.

За тематичними показниками в аналізованих романах розрізняємо ретроспективні повороти сюжету із часово-просторової площини війни в мирний, довоєнний час, а також у початок війни. У Гончара спостерігається також ретроспективне повернення до опису воєнних днів із повоєнної доби. Спільним для митців є використання ретроспективних деталей біографії персонажів, їх кохання, дружби тощо. Названі деталі мають формальні вияви спогадів, асоціацій, листів і охоплюють різноманітні портретні, інтер'єрні описи, авторські відступи, монологічне, діалогічне мовлення дійових осіб.

У цілому, ретроспекції сприяють динамізму оповіді, загостренню драматизму, розширенню часово-просторових меж аналізованих романів, виступають важливим засобом образотворення, сприяють порушенню низки проблем та висвітленню можливих варіантів їх розв'язання, виконують сюжетотвірну функцію. За допомогою прийомів ретроспекції й антиципації в романах переплетено кілька часових площин, розкрито складну діалектику минулого, сучасного й майбутнього.

5. У дисертаційному дослідженні розглянуто типологію авторських відступів в антивоєнних романах Ремарка і Гончара. У їх загальній ієрархічній системі викремлено й проаналізовано філософські, психологічні, публіцистичні, історичні, топонімічні, власне- і невластиво-авторські відступи, ліричні зачини й кінцівки. У роботі наголошено на їх неоднорідному використанні письменниками: у Ремарка найбільш уживаними є філософські, а в Гончара, поряд із вказаними, досить часто використовуються ліричні, історичні й топонімічні.

Авторські відступи в текстах німецького й українського письменників виконують подібні художні завдання: розширюють часово-просторові межі творів, сприяють осягненню їх ідейно-тематичної спрямованості, усвідомленню особливостей авторських позицій.

6. Поетикальні особливості антивоєнної романістики Ремарка і Гончара у дисертації увиразнено шляхом аналізу портретних описів. У роботі виявлено спільну типологію портретистики письменників, що полягає у використанні таких видів портретів, як внутрішні і зовнішні, чоловічі й жіночі, колективні портрети, автопортрети тощо.

У дослідженні виокремлено й проаналізовано імагінативну функцію, яка об'єднує дескриптивну й характерологічну, остання, своєю чергою, – функції індивідуалізації й типізації, а також ейдетичну, сюжетотвірну й композиційну функції портретистики Ремарка і Гончара.

7. Стильову самобутність романістики німецького й українського авторів увиразнено за допомогою типологічних студій монологів і діалогів. Розгляд монолого-діалогічного мовлення персонажів у когезійному та когерентному зрізах дозволив зробити висновки про те, що митці максимально використали характерологічні, сюжетотвірні, комунікативні, перцептивні, інтерактивні інтенції монологів і діалогів.

8. У роботі досліджено складну й багаторівневу систему пейзажистики Ремарка і Гончара. В основу переважної більшості створених ними пейзажів покладено образи-концепти води, землі, повітря, вогню, рослин. У залежності від домінуючого образу-концепту, виокремлено дощові, річкові (у Гончара до цих додаються мариністичні) пейзажі; описи окопів, гірські пейзажі; небесні, місячні, зоряні природоописи; батальні і солярні пейзажі; лісові, садові, квіткові, степові картини природи.

Природний топос романістів розширено за допомогою образів фауни (у Гончара ця тенденція є більш вираженою). У цьому контексті пейзажний макрокосмос Ремарка і Гончара розглянуто на перетині семантичних полів трьох взаємопов'язаних мікроплощин: людина / флора / фауна.

За тематикою в романах Гончара можна виокремити також сільські, урбаністичні, індустріальні пейзажі, що виконують функцію посилення драматизму, розширення філософського змісту творів, увиразнення їх сюжетно-композиційного, психологічного, етико-естетичного, емотивного значення. Природні зображення в обох письменників уяскравлюються за допомогою екстер'єрів, які виконують переважно доповнюючу функцію, розширюючи уявлення про місце дії.

Інтер'єри в досліджуваних романах сприяють поглибленню проблемно-тематичного навантаження романів і виконують суголосні функції розкриття психології персонажів, психологічного консонансу або дисонансу, а також символічну, рефлексивну функції.

9. У дисертації подано типологію колористики пейзажних та інтер'єрних описів у аналізованих творах, представленої широкою гамою спектральних (або хроматичних) та

ахроматичних барв. Виявлено типологічні сходження у використанні кольору та їх спільні семантико-асоціативні поля.

10. У цілому, попри окремі художньо-стильові розходження, спільними в антивоєнних романах Ремарка і Гончара є їх гуманістична спрямованість та суголосні проблемно-тематичні, ідейно-змістові вектори.

11. Аналіз історіографії творчості Ремарка і Гончара переконує в необхідності зосередження уваги саме на поетикальній парадигмі їхньої прози. Своєю дисертаційною роботою ми не претендуємо на вичерпне пояснення окреслених проблем і їх повне розв'язання, оскільки це питання дуже складне й охоплює багато різноманітних аспектів. Проте вважаємо, що виконане наукове дослідження є одним із кроків до глибшого розуміння творчості Еріха Марії Ремарка й Олеся Терентійовича Гончара як класиків національних літератур.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Галич К. О. Поліаспектність ретроспекцій антивоєнних романів Гончара і Ремарка / Катерина Олександрівна Галич // Література. Фольклор. Проблеми поетики: Збірник наукових праць. – Вип. 21. – Ч. 2.: Питання менталітету в українській літературі / [редкол.: А. В. Козлов (відп. ред.) та ін.]. – К.: Акцент, 2005. – С. 397–409.
2. Галич К. О. Функції натуралістичних описів в антивоєнних романах Ремарка і Гончара / Катерина Олександрівна Галич // Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових статей. Філологічні науки / [редкол.: П. І. Білоусенко, Т. В. Хом'як та ін.]. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2006. – С. 54–58.
3. Галич К. О. Художнє й філософське осмислення батальних сцен в антивоєнних романах Ремарка і Гончара / Катерина Олександрівна Галич // Література. Фольклор. Проблеми поетики: Збірник наукових праць. – Вип. 21. – Ч. 2.: Питання менталітету в українській літературі / [редкол.: А. В. Козлов (відп. ред.) та ін.]. – К.: Акцент, 2006. – С. 475–483.
4. Галич К. О. Авторські відступи в антивоєнних романах Ремарка і Гончара / Катерина Олександрівна Галич // Література. Фольклор. Проблеми поетики: Збірник наук. праць. – Вип. 26. – Ч. 2.: / [редкол.: М. Х. Гуменний (відп. ред.) та ін.]. – К.: Акцент, 2007. – С. 57–64.
5. Галич К. О. Антивоєнний дискурс Ремарка і Гончара: проблеми рецепції й історіографії / Катерина Олександрівна Галич // Теоретичні та практичні питання культурології: Зб. наук. статей. Випуск XXIV. – Ч. I. / [редкол.: Т. В. Мартинюк (редактор-упорядник) та ін.]. – Мелітополь: Видавництво “Сана”, 2007. – 104 с. – С. 29–31.
6. Галич К. О. Особливості портретистики антивоєнних романів Еріха Марії Ремарка й Олеся Гончара / Катерина Олександрівна Галич // Актуальні проблеми слов'янської філології:

Міжвуз. зб. наук. ст. / [відп. ред. В. А. Зарва]. – К.: Освіта України, 2008. – Вип. XVI: Лінгвістика і літературознавство. – С. 410–417.

7. Галич К. О. Функції портретування в антивоєнних романах Еріха Марії Ремарка й Олеся Гончара / Катерина Олександрівна Галич // Феномен Олеся Гончара в духовному просторі українства: Збірник наукових статей / [за ред. М. І. Степаненка, А. А. Мелешко]. – Полтава: АСМІ, 2008. – С. 93–101.

АНОТАЦІЯ

Галич К.О. Антивоєнний роман Ремарка і Гончара: проблеми типології. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.05 – порівняльне літературознавство. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2009.

У дисертації здійснено системне порівняльне дослідження антивоєнної романістики Еріха Марії Ремарка й Олеся Гончара (на матеріалі творів “На Західному фронті без змін”, “Людина і зброя”, “Циклон”), визначено їх спільні та відмінні поетикальні особливості у руслі традицій і новаторства.

Запропоновано новий ракурс щодо розуміння художньо-стильової специфіки антивоєнної романістики Ремарка і Гончара, що стало можливим завдяки аналізу різко протилежних оцінок творчості митців у світовому літературознавстві, а також завдяки використанню вітчизняного й зарубіжного літературознавчого інструментарію для вивчення специфіки національної літератури у світовому контексті.

Вперше в українському літературознавстві здійснено студії зарубіжного історіографічного дискурсу Ремарка, що дало можливість провести паралелі між основними тенденціями вітчизняного і зарубіжного ремаркознавства; використано елементи археології тексту та структурального підходу до аналізу антивоєнної романістики Ремарка і Гончара.

З’ясовано типологічні особливості їх поетикальних парадигм, визначено національно-мистецькі феномени української та німецької прози ХХ ст. на матеріалі творчості зазначених письменників.

Ключові слова: компаративний аналіз, антивоєнна романістика, поетика, типологія, історіографія, стиль, батальні описи, натуралістичні описи, ретроспекція, антиципація, авторські відступи, портретистка, діалого-монологічне мовлення, пейзажистика, колористика, інтер’єр.

АННОТАЦИЯ

Галич Е.А. Антивоенный роман Ремарка и Гончара: проблемы типологии. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.05 – сравнительное литературоведение. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка. – Тернополь, 2009.

В диссертации проведено системное сравнительное исследование антивоенной романистики Эриха Марии Ремарка и Алеся Гончара (на материале произведений “На Западном фронте без перемен”, “Человек и оружие”, “Циклон”), определено их общие и отличительные поэтикальные особенности в русле традиций и новаторства.

Предложено новый ракурс понимания художественно-стилевой специфики антивоенной романистики Ремарка и Гончара, что стало возможным благодаря анализу резко противоположных оценок творчества прозаиков в мировом литературоведении, а также благодаря использованию отечественного и зарубежного инструментария для изучения специфики национальной литературы в мировом контексте.

Впервые в отечественном литературоведении проведено студии зарубежного историографического дискурса Ремарка, что дало возможность провести параллели между основными тенденциями отечественного и зарубежного ремарковедения; использовано элементы археологии текста и структурального подхода к анализу антивоенной романистики Ремарка и Гончара.

Выяснено типологические особенности их поэтикальных парадигм, определено национально-художественные феномены украинской и немецкой прозы XX ст. на материале творчества указанных авторов.

В результате анализа батальных описаний, использованных в антивоенных романах указанных авторов для решения общих проблемно-тематических заданий, в диссертации доказано художественную неповторимость прозы украинского и немецкого писателей. Картины войны, которые у обоих авторов выдержаны в реалистическом ключе, становятся более выразительными с помощью доминирующих натуралистических и экспрессионистических акцентов, а у Гончара, напротив, преобладают романтические.

Натуралистические описания в исследуемых романах обоих авторов имеют большое значение и выполняют ряд подобных функций, самыми весомыми из которых являются гносеологическая, онтологическая, психологическая, экспрессивная, сюжетообразующая, эстетическая / антиэстетическая, аксиологическая. Путем исследования поэтики Ремарка и Гончара в контексте натуралистического изображения действительности, в работе доведено оригинальность использования писателями различных приёмов для утверждения общей идеи – осуждения войны и разоблачения её противоположной сущности.

Ещё одним типологическим признаком сходства романистики Ремарка и Гончара является использование приёма художественной ретроспекции и его полиаспектный характер.

Ретроспекции в романах обоих писателей имеют общие тематические векторы, формальные проявления и функциональное предназначение. По тематическим показателям у обоих авторов можно различать ретроспективные повороты сюжета из военной временно-пространственной плоскости в мирное, довоенное время, а также к началу войны. С помощью приёмов ретроспекции и антиципации в романах переплетено несколько часовых плоскостей, раскрыто сложную диалектику прошлого, настоящего и будущего.

В диссертации рассмотрено типологию авторских отступлений в антивоенных романах Ремарка и Гончара. Выделено и проанализировано философские, психологические, публицистические, исторические, топонимические, собственно- и несобственно-авторские отступления, лирические начала и концовки. Авторские отступления у Ремарка и Гончара, несмотря на их неоднородное использование писателями (у Ремарка более употребляемыми являются философские, а у Гончара, рядом с указанными, достаточно часто используются лирические, исторические и топонимические) выполняют общие художественные задания.

Поэтикальные особенности антивоенной романистики Ремарка и Гончара в диссертации выясняются путем анализа портретных описаний. В работе выявлено общую типологию портретистики обоих писателей, которая состоит в использовании таких видов портретов, как внутренние и внешние, мужские и женские, коллективные портреты, автопортреты. В исследовании выделено и проанализировано имагинативную функцию, которая объединяет дескриптивную и характерологическую, последняя, в свою очередь, – функции индивидуализации и типизации, а также эйдетическую, сюжетообразующую и композиционную функции портретистики Ремарка и Гончара.

Стилевую самобытность романистики немецкого и украинского авторов определено с помощью типологических студий монологов и диалогов. Рассмотрение монолого-диалогической речи персонажей позволило сделать выводы о том, что оба писателя максимально использовали характерологические, сюжетообразующие, коммуникативные, перцептивные, интерактивные интенции монологов и диалогов.

В работе исследовано сложную и многоуровневую систему пейзажистики Ремарка и Гончара, а также различные интерьерные описания, которые содействуют расширению проблемно-тематической направленности романов и выполняют общие функции раскрытия психологии персонажей, психологического консонанса или диссонанса, а также символическую, рефлексивную функции. Подано также типологию колористики пейзажных и интерьерных описаний в романах обоих художников, которые представлены широкой гаммой спектральных (или хроматических) и ахроматических красок. Выявлено типологические схождения в использовании цветов и их общие семантико-ассоциативные поля.

В целом, несмотря на отдельные художественно-стилевые расхождения, общими в антивоенных романах Ремарка и Гончара есть их гуманистическая направленность и созвучные проблемно-тематические, идейно-содержательные векторы.

Ключевые слова: компаративный анализ, антивоенная романистика, поэтика, типология, историография, стиль, батальные описания, натуралистические описания, ретроспекция, антиципация, авторские отступления, портретистика, диалого-монологическая речь, пейзажистика, колористика, интерьер.

SUMMARY

Halych K.O. Antimilitary Novel by Remark and Honchar: the Problems of Typology. – Manuscript.

The dissertation for the scholarly degree of Candidate of Philology on speciality 10.01.05 – Comparative Literature. – Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk. – Ternopil, 2009.

In the dissertation the systematic comparative investigation of the antimilitary novels by Erich Maria Remark and Oles' Honchar (on the material of the compositions “On the Western Front without Changes”, “Man and Arm”, “Cyclone”) is made, the common and different poetical peculiarities are defined in the context of the traditions and innovations.

The new view of point as for understanding of the artistic-stylistic specific of the antimilitary novels by Remark and Honchar is proposed, that became possible due to the analysis of the contrary approaches of the compositions of the artists in the world studies of literature and also due to the usage of the native and foreign instruments of the literary studies for the research of the peculiarities of the national literature in the world context.

Firstly in the Ukrainian studies of literature the research of the foreign historiographical discourse by Remark is made, that gave the possibility to trace the parallels between the main tendencies of the native and foreign studies of Remark; the elements of archeology of the text and structural approach of analyze of the antimilitary novels by Remark and Honchar are used.

The typological peculiarities of their poetical paradigms are found out, the nationally-artistically phenomena of the Ukrainian and Germany prose of the XX ct. are defined on the material of this authors' compositions.

Key words: comparative analysis, antimilitary novels, poetic, typology, historiography, style, battle descriptions, naturalistic descriptions, retrospection, propection, author's digressions, portretistics, dialogue-monologue speech, landscape, colouristics, interior.

Підписано до друку 23.04.2009 р.
Формат 60x90/16. Папір офсетний. Друк ризографічний.
Умов. друк. арк. 0,9.
Наклад 120 прим. Замовлення 66.

ПП Вівтоніченко О.В.
м. Мелітополь, вул. Дзержинського, 316
тел.: (06192) 6-81-46